

CEVDET PAŞA'NIN AYNASINDA TEOPOLİTİK ÇÜRÜME: AKP REJİMİNE RADİKAL NEŞTER

İmdat Demir — Filozof Kirpi

ÖZET

Metin, Ahmed Cevdet Paşa'yı bugünün Türkiye'sine çağırarak AKP'nin çeyrek asra yaklaşan teopolitik rejimini hukuk, ahlâk, din, eğitim ve devlet aklı üzerinden otopsiye yatırır. Cevdet Paşa burada nostaljik bir Osmanlı figürü olarak değil, usul, ölçü, liyakat, emanet ve hukuk ciddiyetini temsil eden tarihî bir neşter olarak konumlandırılır. İlk bölümde Paşa'nın Mecelle, tarihçilik ve devlet adamlığı üzerinden bugüne tuttuğu ayna anlatılır; gelenek ile siyasal dekor arasındaki fark açıklar. İkinci bölüm, hukukun iktidar karşısında bağımsız bir terbiye mekanizması olmaktan çıkarılıp güç, sadakat ve siyasal fayda için kullanılan bir kostüme dönüşmesini eleştirir. Üçüncü bölüm, dinin ahlâk üretmek yerine siyasal meşruiyet, kitle yönetimi ve sadakat ekonomisi için araçsallaştırılmasını sorgular; gösterişli dindarlık ile kamusal ahlâk arasındaki uçurumu açığa çıkarır. Dördüncü bölüm, Cevdet Paşa'nın maarif anlayışıyla AKP dönemindeki teopolitik pedagojiyi karşılaştırır; çocuğun merakı, öğretmenin haysiyeti, müfredatın ideolojikleşmesi ve eğitimin sadakat fabrikasına dönüşmesi ele alınır. Beşinci bölüm ise devlet aklının çöküşünü, ganimet bürokrasisini, liyakat erozyonunu ve kamu malının emanet olmaktan çıkarılıp çevre-sadakat ağlarının kullanımına açılmasını tartışır. Metnin ana iddiası şudur: AKP rejimi, Cevdet Paşa'nın temsil ettiği hukukî ve ahlâkî devlet ciddiyetinin tersine, dini, tarihi ve devleti siyasal iktidarın meşruiyet kostümüne dönüştürmüştür.

1

1. Cevdet Paşa'yı Bugüne Çağırarak

Eski bir hukuk kitabının sayfalarını düşünelim: kenarları sararmış, dili ağır, fakat içinden hâlâ devlet ciddiyeti kokusu gelen bir metin. Bir masanın üzerinde Mecelle dursun; yanında bugünün resmî gazete kupürleri, ihale ilanları, eğitim yönetmelikleri, mahkeme kararları, parti nutukları, cami açılışları, tören fotoğrafları ve televizyon ekranlarında köpürtülen dinî sloganlar... İşte Cevdet Paşa'yı bugüne çağırmanın gerçek sahnesi burasıdır. Onu türbe sessizliğinden çıkarıp bugünün gürültülü iktidar pazarına indirdiğimizde, önümüze nostaljik bir Osmanlı büyüğü değil, ağırbaşlı bir ölçü adamı çıkar.

Ahmed Cevdet Paşa, 19. yüzyıl Osmanlı dünyasının en güçlü zihinlerinden biridir. Tarihçi, hukukçu, devlet adamı, eğitimci, bürokrat ve âlim kimliği aynı bedende toplanır. **Tarih-i Cevdet**, onun Osmanlı tarihine dair meşhur eseridir; **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye** ise 1868-1876 arasında hazırlanan, daha çok borçlar, eşya ve yargılama hukukunu düzenleyen büyük kanunlaştırma hamlesidir. Cevdet Paşa'nın Mecelle'deki rolü sıradan bir memur katkısı değildir; TDV İslâm Ansiklopedisi, Mecelle'nin hazırlanmasında ve maddelerinin kaleme alınmasında en büyük payın Cevdet Paşa'ya ait olduğunu belirtir.

Burada mühim olan, Cevdet Paşa'nın yalnız geçmişte ne yaptığı değildir; bugüne ne söylediğidir. Çünkü bazı insanlar ölünce tarih olmaz, ölçü olur. Cevdet Paşa da böyle bir isimdir. Onu bugüne çağırarak, "Osmanlı ne güzeldi" diye iç geçiren ucuz bir tarihçilik yapmak anlamına gelmez. Zaten Cevdet Paşa'yı böyle kullanan, onu anlamamıştır. O, çöküş çağında yaşayan bir adamdı. Devletin damarlarında bozulmayı, bürokraside

gevşemeyi, hukukta dağınıklığı, eğitimde savrulmayı, siyasette ölçsüzlüğü görüyordu. Fakat paniğe kapılmış bir taklitçi gibi davranmadı. Batı karşısında dizlerinin bağı çözülmedi; gelenek karşısında da aklını askıya almadı.

Cevdet Paşa'nın zihninde gelenek, müzeye kaldırılmış bir eşya değildir. Gelenek, usul demektir. Ölçü demektir. Sorumluluk demektir. Bir devletin hafızasını, hukukunu, terbiyesini, dilini, ahlâkını taşıyan canlı bir damar demektir. Fakat canlı damar ile ölü damar birbirine karıştırılınca iş çürür. Bugünün teopolitik rejiminde sık sık gördüğümüz felaket de budur: gelenek, ahlâkî derinlik olarak değil, siyasal dekor olarak kullanılır. Cübbe görünür, usul kaybolur. Besmele duyulur, adalet susar. Minare yükselir, liyakat çöker. Tarih nutuklarda büyür, kurumların içinde küçülür.

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), 2001 yılında kurulmuş; 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde iktidara gelmiş ve Kasım 2025 itibarıyla Türkiye'yi kesintisiz olarak 23 yıldır yönetmektedir. Bu yaklaşık çeyrek yüzyıllık dönem, artık sıradan bir hükümet dönemi olarak okunamaz. Burada bir rejim dili, bir iktidar ahlâkı, bir devlet kullanma biçimi, bir eğitim tasavvuru, bir din-siyaset ekonomisi oluşmuştur. Mesele birkaç hatalı politika, birkaç kötü bakan, birkaç yanlış ihale değildir. Ortada bütün bir siyasal karakter meselesi vardır. Cevdet Paşa'yı bugüne çağırarak tam da bu karakteri tartıya çıkarmaktır.

Cevdet Paşa'nın dünyasında devlet, keyfin genişletilmiş gövdesi değildir. Devlet, emanet fikriyle düşünülür. Makam, şahsî ihtirasın koltuğu sayılmaz; ağır bir yük, hesap verilebilir bir sorumluluk alanıdır. Osmanlı'nın son yüzyılında bu ilkenin ne kadar başarılı olduğu ayrıca tartışılır; fakat Cevdet Paşa'nın zihniyetinde devlet ciddiyeti denen şey hâlâ canlıdır. Bugün ise siyasal iktidarın uzun ömrü, devletin kurumlarını parti aklına, parti aklını lider iradesine, lider iradesini de kutsal bir siyasal dokunulmazlığa bağlama eğilimi üretmiştir. Bu eğilim, modern Türkiye'nin en ağır kurumsal zehirlerinden biridir.

Cevdet Paşa'nın bugüne söyleyeceği ilk söz muhtemelen hukuk hakkında olurdu. Çünkü hukuk çökerse, devlet ayakta görünse bile içten içe boşalır. Saray kalır, mahkeme kalır, üniforma kalır, mühür kalır; ama o mühür artık adaletin değil, korkunun, sadakatin veya menfaatin işaretine dönüşür. Cevdet Paşa'nın Mecelle'deki asıl önemi, fıkıhı maddelere ayırması ya da eski hükümleri yeni bir forma sokmasıyla sınırlı değildir. Onun zihninde hukuk, dağılmış bir dünyaya şekil verme çabasıdır. Bugünün teopolitik rejiminde ise hukuk çoğu zaman iktidarın kendisini koruma refleksiyle konuşur. Hukuk dili kalır, hukuk ahlâkı zayıflar. Dosya vardır, vicdan yoktur. Karar vardır, adaletin yüzü soluktur.

Cevdet Paşa'yı bugüne tanıtmak, onu AKP'nin sık sık başvurduğu Osmanlıcı sembol havuzundan kurtarmayı da gerektirir. Çünkü bugünün iktidar dili Osmanlı'yı çoğu zaman biçim olarak sever: sancak, mehter, saray, fetih, tören, mimari, hamaset, kıyafet, diziler, protokol... Fakat Osmanlı'nın en zor tarafı olan usul, devlet terbiyesi, arşiv aklı, bürokratik dikkat, dil disiplini, ilim haysiyeti, hukukî titizlik pek sevilmmez. Osmanlı'yı kostüm olarak giymek kolaydır; Cevdet Paşa'nın masasındaki ciddiyete oturmak zordur. Çünkü o masa nutuk istemez, emek ister. Slogan istemez, muhakeme ister. Sadakat değil, ehliyet ister.

Teopolitik çürümenin en sinsi tarafı da burada belirir: dinî sembol, ahlâkî sorumluluğun yerine geçirilir. İnsanlar dindar görünerek adil olmaktan kaçabilir. Devlet dinî konuşarak hukukî hesap vermekten sıyrılabilir. İktidar kutsal kelimelerle kendisine dünyevî zırr öretilir. Cevdet Paşa'nın aklı buna izin vermezdi. Çünkü onun dünyasında din, kamusal hayata ahlâk taşımak zorundadır. Eğer din, adalet üretmiyor; kul hakkı hassasiyeti doğurmuyor; yetim malını, kamu malını, makam emanetini korumuyorsa, orada dinin kendisi değil, dinin siyasal istismarı çalışıyor demektir.

Bugüne Cevdet Paşa'yı çağırarak biraz da mahkemeye tanık çağırmaya benzer. Fakat bu tanık, bugünün kavgalarına taraf olmak için değil, ölçüyü hatırlatmak için gelir. Ona AKP'nin uzun iktidar pratiğini gösterdiğimizizde, yalnız ekonomik krizlere, eğitimdeki savrulmaya, liyakat erozyonuna, hukuk tartışmalarına,

dinî sembol enflasyonuna bakmazdı; bütün bunların arkasındaki ahlâkî mekanizmayı sorardı: Devlet kimin için işliyor? Hukuk kimi sınırlıyor? Eğitim kimi yetiştiriyor? Din kime ahlâk veriyor? Bürokrasi hangi ehliyete dayanıyor? Kamu malı kimin emaneti sayılıyor?

Bu soruların cevabı kaçamak verildiğinde, çürüme başlamış demektir. Çünkü devlet önce binalarında değil, kelimelerinde çürür. "Adalet" kelimesi çok söylenip az yaşandığında çürür. "Millet" kelimesi çok kullanılıp milletin aklı küçümsendiğinde çürür. "Din" kelimesi çok yükselip ahlâk geri çekildiğinde çürür. "Ecdat" çok anılıp usul terk edildiğinde çürür. "Hizmet" çok parlatılıp kamu kaynakları çevre sadakatine bağlandığında çürür. Cevdet Paşa'nın bugünkü değeri, tam da bu kelime çürümesini teşhis edecek bir tarihî mikroskop sunmasıdır.

Cevdet Paşa'nın elinde ne sosyal medya megafonu vardı ne televizyon stüdyosu ne propaganda ordusu. Ama onda bugün çok az bulunan bir şey vardı: ciddiyet. Ciddiyet bazen en devrimci vasıftır. Çünkü gürültü çağında ciddiyet, maskeyi indirir. Cevdet Paşa'nın ciddiyeti, bugünün teopolitik rejimine baktığında şunu görürdü: Eskiye sevdiğini söyleyen bir iktidar, eskinin usulünü değil, görüntüsünü devralmış; dini sevdiğini söyleyen bir siyaset, dinin ahlâkî yükünü değil, kitle yönetme gücünü kullanmış; milleti sevdiğini söyleyen bir rejim, milletin çocuklarına nitelikli eğitim ve adil hukuk borcunu eksik ödemiştir.

Bu yüzden Cevdet Paşa bugüne geri çağırılmalıdır. Onu övmek için değil, onunla bugünü yargılamak için. Onu taşlaştırmak için değil, onun aklıyla bugünün sahte taşlarını kırmak için. Çünkü bazı ölümler, yaşayanlardan daha diridir; bazı eski kitaplar, bugünün ekranlarından daha günceldir. Mecelle'nin sararmış sayfası, bazen bin tane parti konuşmasından daha fazla ahlâk taşır. Cevdet Paşa'nın sessizliği bile bugünün gürültülü dindarlığından daha fazla devlet terbiyesi anlatır.

Filozof Kirpi: "Tarihi süs diye kullanan iktidar, tarihin ahlâkî aynasına bakınca kendi yüzünden korkar."

2. Hukuk Devleti mi, İktidarın Hukuk Kostümü mü?

Bir mahkeme salonu düşünelim: yüksek kürsü, ağır ahşap sıralar, dosya yığınları, duvarda asılı devlet amblemi, içeride mübaşirin sesi, dışarıda bekleyen insanların yüzünde yorgun bir adalet arayışı. Kapının üstünde "adalet" yazar; fakat insan bazen o kelimenin kapıda kaldığını, içeri giremediğini hisseder. İşte hukuk devletinin çöküşü böyle başlar. Önce kanunlar ortadan kalkmaz. Mahkemeler kapanmaz. Hâkimler, savcılar, avukatlar kaybolmaz. Mühür hâlâ basılır, karar hâlâ yazılır, duruşma hâlâ yapılır. Fakat hukukun ruhu geri çekilir. Geriye usul suretinde yürüyen bir iktidar tekniği kalır.

Cevdet Paşa'yı bu salona soktuğumuzda, onun ilk bakacağı şey kararın kimin lehine çıktığı olmazdı. Önce usule bakardı. Çünkü Cevdet Paşa aklında hukuk, yalnız sonuç üreten bir emir makinesi değildir; ölçü, denge ve haysiyet düzenidir. Mecelle'nin tarihsel önemi de burada yatar. Cevdet Paşa, İslam hukukunun dağınık hükümlerini modern kanun tekniğiyle toparlamaya çalışırken aslında bir şeyi kurtarmak istiyordu: keyfiliğe karşı usulü. Çünkü devleti ayakta tutan yalnız asker, maliye, saray, bürokrasi değildir; devleti içten taşıyan görünmez kolon hukuktur. O kolon çatladığında bina hemen yıkılmaz; önce içeriden uğultu başlar. Sonra duvarlarda ince çizgiler belirir. En sonunda herkes şaşırır: "Bu koca yapı nasıl çöktü?" Çöküş çoğu zaman bir günde gelmez; adaletin her gün biraz daha eksilmesiyle gelir.

AKP'nin çeyrek asra yaklaşan siyasal pratiğine Cevdet Paşa'nın hukuk aklıyla bakıldığında, en büyük mesele kanun bolluğu değil, hukuk ahlâkı kıtlığıdır. Türkiye'de kanun vardır, yönetmelik vardır, kararname vardır, genelge vardır, kurul vardır, komisyon vardır. Bürokratik kâğıt üretimi konusunda devletimiz maşallah pek doğurgandır; her sabah yeni bir metin doğurur. Fakat mesele kâğıdın varlığı değildir. Mesele, o kâğıdın kime karşı işlediği, kimi sınırladığı, kimi koruduğu, kimin önünü açtığı, kimin hakkını geciktirdiğidir. Hukuk devleti,

güçlü olanı sınırlayabildiği ölçüde vardır. Zayıfa karşı sert, güçlüye karşı mahcup duran hukuk, adalet dağıtmaz; iktidar terbiyesi üretir.

Cevdet Paşa'nın dünyasında hukuk, devletin kendisini disipline etme biçimidir. Devlet akli, kendi arzusuna sınır koyabildiği zaman ciddiyet kazanır. Yoksa her iktidar kendi iyiliğine inanır. Her iktidar kendisini milletin kurtarıcısı, tarihin seçilmiş öznesi, hakikatin siyasi temsilcisi gibi görmeye meyyaldır. Asıl mesele, bu inancı frenleyecek kurumların çalışıp çalışmadığıdır. Hukuk burada devreye girer. Hukuk, iktidara "sen de ölçüye tabisin" diyebilen son büyük kamusal dildir. Bu dil sustuğunda, iktidar kendi sesine âşık olur. Kendi sesine âşık olan iktidar da eninde sonunda sağırlaşır.

Teopolitik rejimlerde hukuk özel bir kılığa bürünür. Açıkça hukuksuzluk yaptığını söylemez. Tam tersine, en çok hukuktan söz eder. En çok milletten, iradeden, meşruiyetten, yerlilikten, değerlerden, maneviyattan bahseder. Fakat bu kelimeler bazen hukukun üstünü örten siyasal kumaşa dönüşür. Hukuk, iktidarın önünde duran bir ölçü olmaktan çıkar; iktidarın arkasından gelen bir gerekçelendirme memuruna benzer. Önce siyasi karar alınır, sonra ona uygun hukuk dili bulunur. Önce hedef belirlenir, sonra usul ona göre bükülür. Önce iktidarın ihtiyacı konuşur, sonra mahkeme kararının cümleleri gelir. İşte hukuk kostümü dediğimiz şey budur: beden iktidara aittir, üstündeki cübbe hukuka benzer.

Cevdet Paşa böyle bir manzaraya baktığında muhtemelen en fazla "usulsüzlük"ten ürkerdi. Çünkü usul, hukuk medeniyetinin terbiyesidir. Usulü küçümseyen adam, adaleti de küçümser. Usul bazen yavaşlatır, evet. Usul bazen iktidarın canını sıkır, doğru. Usul bazen güçlü olanın önüne engel çıkarır, zaten amacı budur. Çünkü usul yoksa, masumiyet de yoktur; savunma da yoktur; ehliyet de yoktur; denetim de yoktur. Geriye yalnız kararın çıplak gücü kalır. Çıplak güç ise hukuk dilini sevmez; ona sadece ihtiyaç duyduğunda sarılır.

AKP döneminin hukuk meselesi burada siyasal bir tartışmayı aşar ve ahlâkî bir anatomiye gerektirir. Hukukun araçsallaşması, yalnız mahkemelerde yaşanan bir problem değildir; devletin bütün hücrelerine yayılan bir alışkanlıktır. İhale hukukunda, imar düzeninde, atamalarda, eğitimde, üniversitelerde, belediyelerde, medya denetiminde, kamusal kaynak dağıtımında aynı soru karşımıza çıkar: Kural herkese aynı mı işliyor? Kamu gücü hak sahibini mi koruyor, yoksa sadakat ağlarını mı besliyor? Devlet, yurttaşla eşit mesafede mi duruyor, yoksa kendi siyasal mahallesini merkeze alıp diğerlerini misafir, şüpheli veya fazlalık gibi mi görüyor?

Cevdet Paşa'nın hukukçuluğu bize şunu öğretir: Kanunlaştırma, yalnız madde yazmak değildir; ahlâkî bir düzen kurma iddiasıdır. Mecelle maddeleri, kendi döneminin sınırları ve eksikleri içinde bile bir ciddiyet arayışını temsil eder. Her madde, dağınıklığa karşı düzen, keyfiliğe karşı ölçü, belirsizliğe karşı açıklık ihtiyacından doğar. Bugünün Türkiye'sinde ise sık sık tersine bir durum hissedilir: kanun metinleri çoğalır, ama öngörülebilirlik azalır; kurumlar görünür, ama güven zayıflar; adalet söylemi yükselir, ama yurttaşın içindeki emniyet duygusu incilir. Hukukun en büyük sermayesi güven duygusudur. İnsan mahkemeye giderken yalnız dosya taşımaz; devlete duyduğu son ümidi de taşır. O ümit kırıldığında, vatandaşın devlete bakışı değişir. Devlet artık baba da olmaz, hakem de olmaz; soğuk bir duvara dönüşür.

Teopolitik çürümenin hukuk üzerindeki en tehlikeli etkisi, adaletsizliği kutsal kelimelerle hafifletmesidir. Bir iktidar, kendi uygulamalarını sürekli "milletin iradesi", "yerli ve millî duruş", "inanç değerleri", "tarihî dava" gibi büyük ifadelerle kapladığında, hukuka itiraz eden kişi kolayca düşmanlaştırılır. Hak arayan yurttaş nankör sayılır. Eleştiren akademisyen bozguncu olur. Gazeteci hainlikle imtihan edilir. Muhafif siyasetçi millet karşıtı gibi gösterilir. Böylece hukukî mesele ahlâkî ve dinî bir sadakat testine çevrilir. Bu çok tehlikelidir. Çünkü modern devletin adalet mekanizması, iman yoklaması yapmaz; hak yoklaması yapar.

Cevdet Paşa'nın akli burada bizi eski bir hakikate geri çağırır: Devletin dindarlığı, yurttaşına adil davranmasından anlaşılır. Yoksa törenlerde okunan dualar, açılışlarda edilen hamasetler, ekranlarda dolaştırılan kutsal kelimeler devleti ahlâklı yapmaz. Kamu malını korumayan, liyakati çürüten, mahkemeye

güveni zedeleyen, hukuku siyasi ihtiyaçlara göre esneten bir düzen, ne kadar maneviyat nutku atarsa atsin, kendi vicdan dosyasını kapatamaz. Din, hukukun yerine geçirilirse adalet kaybolur; hukuk, iktidarın emrine verilirse devlet çürür.

Cevdet Paşa için hukuk ile ahlâk arasında kopmaz bir bağ vardır. Fakat bu bağ, vaaz cümleleriyle kurulmaz. Hukukun ahlâkı, kurumların tarafsızlığında görünür. Hâkimin korkusuzluğunda görünür. Savcının dosyaya değil, hakikate sadakatinde görünür. Memurun vatandaşa parti kimliği sormadan iş yapmasında görünür. Kamu yöneticisinin emaneti ganimet saymamasında görünür. Üniversitenin rektör atamasında, belediyenin ihalesinde, müfettişin raporunda, öğretmeninin sınıfında, polisin tutanağında görünür. Adalet büyük laflardan çok küçük işlemlerde belli olur. Devletin karakteri, vatandaşın en basit dilekçesine verdiği cevapta bile saklıdır.

Bugünün hukuk kostümü meselesi tam da burada çıplaklaşır. Bir ülkede hukuk, iktidarın hoşuna giden konularda kılıç; hoşuna gitmeyen konularda pamuk oluyorsa, orada hukuk devleti yaralanmıştır. Bir ülkede bazı insanlar için süreç hızla işlerken, bazıları için adalet yıllarca bekleme odasında unutuluyorsa, orada usul zehirlenmiştir. Bir ülkede mahkemeye güven azalıyor, insanlar "nasıl olsa sonuç belli" duygusuna kapılıyorsa, orada yalnız yargı krizi yoktur; rejimin ahlâkî omurgası çatlamıştır.

Cevdet Paşa'nın bugün bize vereceği ders basittir ama ağırdır: Hukuk, iktidarın vitrini değil, iktidarın terbiyesidir. Terbiye edilmeyen güç önce başkasını ezer, sonra kendisini çürütür. AKP'nin teopolitik rejim pratiği bu açıdan bakıldığında, hukuku sık sık bir meşruiyet kostümüne çevirmiş; adaletin içini güç, sadakat ve siyasal fayda hesaplarıyla yormuştur. Hukuk devleti görüntüsü korunmuş, fakat hukuk ahlâkı yer yer geri çekilmiştir. En fenası da budur: Bazen enkaz açıkça görünür; bazen bina ayakta durur ama içindeki kolonlar yorulmuştur.

Cevdet Paşa'nın Mecelle masasına bugünün dosyalarını koysak, Paşa belki uzun uzun konuşmazdı. Sayfaları çevirir, mühürlere bakar, kararların cümlelerine eğilir, sonra yüzünü buruştururdu. Çünkü gerçek hukukçu, adaletsizliği yalnız bağırsızdan değil, cümlelerin içindeki eğrilikten de tanır. Hukukun dili yamuldu mu, devletin beli de yamulur.

Filozof Kirpi: "Hukuku iktidarın cübbesi yapanlar, adaleti mahkeme kapısında yetim bırakır."

3. Din, Ahlâk ve Siyasal İstismar

Bir cami avlusunun sabah serinliğini düşünelim. Taşlar henüz güneş yememiş, kapının eşliğinde ayakkabılar yan yana dizilmiş, içeriden kısık bir Kur'an sesi geliyor. Yaşlı bir adam sessizce tespih çekiyor; bir çocuk babasının elini tutmuş, kubbeye bakıyor. Din dediğimiz şey, önce bu sessizlikte sınılanır. İnsanın kalbinde, elinde, lokmasında, komşuya bakışında, yetimin hakkına gösterdiği titizlikte, kamu malı karşısındaki korkusunda sınılanır. Fakat siyaset, dini eline aldığı zaman bu sessizliği sevmez. Ona mikrofon takar, pankart asar, kürsü kurar, slogan giydiren. Sonra din, insanı terbiye eden bir iç ateş olmaktan çıkar; kalabalıkları yönetmeye yarayan kutsal bir hoparlöre dönüşür.

Cevdet Paşa'yı bu avluya çağırdığımızda, onun önce gürültüye değil, ahlâka bakacağını bilmek gerekir. Çünkü Cevdet Paşa'nın dünyasında din, devlet hayatından kopuk bir süs olmadığı gibi, iktidarın elinde gezdirilecek bir asa da değildir. O, medrese terbiyesinden gelen, İslam hukukunu bilen, Osmanlı bürokrasisinin içinden geçmiş bir insandır. Fakat tam da bu yüzden dinin ucuz siyasal istismara düşürülmesinden ürkecek bir akla sahiptir. Çünkü sahici dindarlık, laf kalabalığıyla değil; ölçü, emanet, adalet ve haysiyetle görünür.

AKP döneminin teopolitik çürümesini anlamak için burada keskin bir ayırım yapmak gerekir: dindarlık başka şeydir, dinin siyasal işletmeye çevrilmesi başka şey. Birincisi insanın kendi nefesine karşı mücadelesidir; ikincisi

başkalarının aklı, duygusu ve sadakati üzerinde iktidar kurma tekniğidir. Birincisinde kul hakkı korkusu vardır; ikincisinde kalabalık yönetme iştahı. Birincisinde insan kendi kusurunu görür; ikincisinde kendi iktidarını kutsar. Birincisi insanı alçaltır, yani kibirden indirir; ikincisi iktidarı yükseltir, hatta bazen dokunulmazlık zırhına sokar.

Cevdet Paşa'nın ahlâk terazisiyle bakıldığında, son çeyrek asra yaklaşan iktidar pratiğinde en ağır problem, dinî sembollerin ahlâkı derinleştirmesi değil, siyasal faydaya tahvil edilmesidir. Cami açılışı, imam hatip vurgusu, vakıf dili, yardım organizasyonları, aile söylemi, maneviyat nutukları, fetih retoriği, ecdat hamaseti, dua merasimleri, cuma mesajları... Bunların her biri kendi yerinde masum görünebilir. Fakat hepsi aynı siyasal makinenin içinde çalışmaya başladığında ortaya başka bir şey çıkar: din, vicdanı büyüten bir kaynak olmaktan çok, iktidarın meşruiyet deposuna bağlanır.

Teopolitik rejim böyle işler. Önce iktidar kendisini milletin inancı ile özdeşleştirir. Ardından eleştiriye yalnız siyasi itiraz olmaktan çıkarır; neredeyse inanca, millete, tarihe, vatana yönelmiş bir saygısızlık gibi sunar. Böylece iktidara karşı konuşan kişi, hukukî veya politik bir eleştirmen olmaktan çıkarılır; ahlâken şüpheli, maneviyaten eksik, hatta yer yer düşmanlaştırılabilir bir figüre çevrilir. Bu, siyasetin en kirlî numaralarından biridir. Çünkü dindar insanın saf duygusunu alır, onu iktidar kalkanına dönüştürür. İnsanın Allah ile kurduğu mahrem bağı, parti propagandasının yan ürününe çevirir. Ağır konuşuyorum; çünkü mesele ağırdır.

Cevdet Paşa böyle bir manzarayı görseydi, muhtemelen "usul" kadar "edep" kelimesini de hatırlatırdı. Edep, yalnız oturup kalkma terbiyesi değildir. Edep, sınır bilmektir. Devletin sınırı vardır; dinin sınırı vardır; siyasetin sınırı vardır; makamın sınırı vardır. Sınır kaybolduğunda, kutsal olan ile kamusal olan birbirine karışır. O karışımın içinden de tuhaf bir iktidar hamuru çıkar: Bir yanda ibadet dili, diğer yanda ihale düzeni; bir yanda dua, diğer yanda kayırmacılık; bir yanda ümmet sözü, diğer yanda lüks, gösteriş ve çevre zenginleşmesi. Böyle bir tabloda din görünür, ama takvâ görünmez. Kur'an okunur, fakat kul hakkı sayfası çevrilmeden bırakılır.

En tehlikeli çürüme, insanın kötülüğü açıkça savunmasıyla başlamaz. Çoğu zaman insan kendi kötülüğüne iyi bir isim bulur. Rant "hizmet" olur. Kayırma "dava arkadaşlığı" olur. İsrâf "itibar" olur. Liyakat tasfiyesi "yerli kadrolaşma" olur. Eleştiriye tahammülsüzlük "millî duruş" olur. Yoksulun sabrı "şükür" diye pazarlanır. Zengin'in gösterişi "nimet" diye aklanır. İşte dinî dil burada büyük bir ahlâkî tehlikeye düşer. Çünkü kelimeler temiz kaldıkça insan kendisini kirlî hissetmez. Cevdet Paşa'nın sert bakışı tam bu noktaya saplanırdı: Kelime temiz diye fiil temiz olmaz.

Bu rejim pratiğinde "ahlâk" çoğu zaman bireysel hayata sıkıştırılır. Gençlerin kıyafeti, kadınların görünürlüğü, aile yapısı, içki, eğlence, yaşam tarzı üzerinden ahlâk konuşulur. Fakat kamu ahlâkı, ihale ahlâkı, yargı ahlâkı, bürokrasi ahlâkı, eğitim ahlâkı, medya ahlâkı aynı sertlikle konuşulmaz. Cevdet Paşa'nın aklı buna razı olmazdı. Çünkü devlet adamının ahlâkı, başkasının evinin perdesine bakmakla ölçülmez; kamu malına, hukuka, göreve, yetkiye ve emanete nasıl davrandığıyla ölçülür. İnsanların hayat tarzına parmak sallayıp kamu kaynakları konusunda gevşek davranan bir siyaset, ahlâkçı görünür ama ahlâkî değildir.

Dinî istismarın bir başka boyutu da yoksulluk üzerinden kurulur. Yoksula sabır tavsiye edilirken zengin'in servet düzeni sorgulanmıyorsa, orada din mazlumun avuntusu hâline getirilmiştir. Cevdet Paşa'nın içinde yaşadığı Osmanlı dünyası da elbette sınıfsal adaletsizliklerden, merkez-taşra gerilimlerinden, bürokratik sorunlardan arınmış değildi. Fakat onun devlet aklında kamu düzeni ile ahlâk arasında ciddi bir bağ vardır. Bugünün teopolitik rejiminde ise yoksulluk sık sık yardım kolileri, sosyal destek ağları ve minnet siyaseti üzerinden yönetilen bir bağımlılık alanına dönüşmüştür. Yoksulu hak sahibi yurttaş olarak görmek yerine, yardım alan sadık kitle olarak görmek, modern siyasal sadaka düzeninin en karanlık tarafıdır.

Cevdet Paşa burada "hak" kelimesini öne çıkarırdı. Çünkü hak, sadakadan daha ağırdır. Sadaka verenin elini büyütür; hak ise alanın haysiyetini korur. Teopolitik rejimler sadakayı sever, çünkü sadaka ilişkisinde veren görünür. Hak düzenini sevmezler, çünkü hak düzeninde yurttaş boyun eğmek zorunda kalmaz. O yüzden dindarlık diliyle süslenmiş sosyal politika bazen yoksulu güçlendirmez; onu minnet zinciriyle siyasete bağlar. Bu zincirin halkaları bazen gıda paketi olur, bazen burs, bazen kadro ümidi, bazen belediye yardımı. Adı merhamet olur, tadı bağımlılık verir.

Cevdet Paşa'nın ahlâkı, gösterişli dindarlık karşısında sessiz ama keskin bir bıçaktır. O bıçak, önce görüntüyü keser. Görüntünün altından niyet değil, fiil çıkar. Çünkü siyasette niyet okunmaz; fiile bakılır. Kamu malı nasıl kullanılmış? Hukuk kime karşı işletilmiş? Eğitim kimin aklına emanet edilmiş? Din hangi menfaat ağlarını örmüş? Bürokraside ehliyet mi aranmış, sadakat mi? Yoksul yurttaş hak sahibi mi sayılmış, seçmen deposu mu? Bu sorulara cevap vermeden yapılan her maneviyat konuşması, kubbede yankılanıp yere düşen boş sestir.

AKP'nin teopolitik çürümesi, dini tamamen yok etmedi; daha sinsî bir şey yaptı: dini görünür kılıp ahlâkı görünmezleştirdi. Minareler yükseldi, ama kamusal vicdan yer yer alçaldı. Dinî kelimeler çoğaldı, ama adaletin dili zayıfladı. Ecdat anıldı, ama devlet terbiyesi inceldi. Kur'an'a hürmet gösterildiği söylendi, fakat kul hakkı meselesi çoğu zaman siyasal konforun arkasına itildi. Bu tablo, dindarlığın değil, din üzerinden kurulan iktidar ekonomisinin tablosudur.

Cevdet Paşa'yı bugünün karşısına koymak, işte bu yüzden önemlidir. Çünkü o, din ile devleti aynı masada konuşabilecek kadar klasik; hukuku madde madde düşünecek kadar modern; geleneği taşıyacak kadar köklü; taklidi reddedecek kadar uyanık bir zihindir. Bugünün teopolitik rejimi ise çoğu zaman bu dört vasfın tersine savrulmuştur: klasik mirası dekorlaştırmış, modern hukuku araçsallaştırmış, geleneği sloganlaştırmış, uyanıklığı ise siyasal kurnazlık sanmıştır.

Bir devletin din ile kurduğu ilişki, onun ahlâk kalitesini ele verir. Din devlete haddini bildiriyorsa rahmettir; devlet dini kendi haddini aşmak için kullanıyorsa felakettir. Cevdet Paşa'nın bugüne bakan gözleri, herhalde en çok bu felaketi görürdü. Çünkü gürültülü dindarlığın ortasında en sessiz kalan şey, çoğu zaman Allah korkusudur.

Filozof Kirpi: "Din iktidara ahlâk vermiyorsa, iktidar dini kendine kostüm yapmış demektir."

4. Eğitim, Maarif ve Sadakat Fabrikası

Bir sınıf düşünelim. Tahtanın kenarında kırık bir tebeşir parçası, sıranın altında unutulmuş bir kalem, pencere önünde solgun bir çiçek, duvarda asılı harita, arka sırada gözleri dalıp giden bir çocuk. Öğretmen yoklama alıyor; çocukların isimleri tek tek okunuyor. Her isim, aslında devletin önüne konmuş küçük bir emanettir. Çünkü okul dediğimiz yer, yalnız ders anlatılan bina değildir; bir milletin gelecek fikrinin çocuk yüzünde sınındığı yerdir. Devlet çocuğa nasıl bakıyorsa, geleceğe de öyle bakıyordur. Çocuğun merakını büyüten devlet başka, çocuğun zihnine mühür basmak isteyen devlet başkadır.

Ahmed Cevdet Paşa'yı bugünün sınıfına soktuğumuzda, onun önce duvardaki sloganlara değil, çocuğun yüzüne bakacağını düşünmek gerekir. Sonra öğretmenin hâline, kitabın diline, müfredatın aklına, okulun ruhuna, idarenin usulüne, maarifin niyetine bakardı. Çünkü Cevdet Paşa için eğitim, bina yapmak, okul açmak, ders programı düzenlemek, çocukları sıraya dizmekten ibaret değildir. Eğitim, insan yetiştirme sanatıdır. Devlete memur, topluma yurttaş, hayata muhakeme sahibi insan kazandırma meselesidir. Maarif kelimesinin ağırlığı da burada başlar. Maarif, bilgi yığını değildir; insanın aklını, dilini, terbiyesini, ahlâkını ve dünyayı kavrama kabiliyetini işleyen uzun bir medeniyet emeğidir.

Cevdet Paşa'nın eğitimci tarafı, onun hukukçu ve tarihçi tarafıyla aynı damardan beslenir. O, düzen arayan bir zihindir. Usul arar, temel arar, seviye arar, dil disiplini arar. Eğitimde de tepeden süs yapmayı değil, temelden ıslahı düşünür. Rivayet edilir ki sıbyan mekteplerinin ıslahının ihmâl edilmesini, binaya orta katından başlanması gibi görür. Bu benzetme, bugünün Türkiye'sine vurulduğunda tok bir ses çıkarır. Çünkü bizde de eğitim çoğu zaman binaya temelden değil, tabeladan başlanarak yürütülmüştür. Tabela değişmiş, sistem değişmiş, sınav değişmiş, müfredat değişmiş, bakan değişmiş, yönetmelik değişmiş; ama çocuğun zihinsel haysiyeti, öğretmenin mesleki itibarı, okulun bilimsel niteliği aynı ciddiyetle korunmamıştır.

AKP dönemindeki eğitim politikalarına Cevdet Paşa'nın maarif akıyla bakıldığında, karşımıza yalnız teknik bir eğitim krizi çıkmaz. Daha derinde bir zihniyet krizi vardır. Burada mesele yalnız sınav sisteminin sık sık değişmesi, müfredatın oynanması, okul türlerinin yeniden düzenlenmesi, öğretmenlerin yıpranması, eğitimde fırsat eşitsizliğinin büyümesi değildir. Bunların hepsi önemlidir; fakat asıl yara, *eğitimin bir insan yetiştirme meselesi olmaktan çıkarılıp siyasal-kültürel biçimlendirme alanı hâline getirilmesidir*. İşte buna teopolitik pedagoji diyoruz. Çocuğun aklına, merakına, sorusuna, bilimsel dikkatine, estetik sezgisine ve ahlâkî özgürlüğüne iktidar diliyle müdahale eden pedagojik düzenek.

Teopolitik pedagoji, çocuğa doğrudan "düşünme" demez. Daha kurnaz davranır. Ona neyi düşüneceğini, nerede duracağını, hangi kelimeleri seveceğini, hangi sorulardan ürkeceğini, hangi tarih anlatısına bağlanacağını, hangi insan tipini makbul sayacağını öğretir. Böylece okul, çocuğun dünyayı anlamaya başladığı yer olmaktan çıkar; iktidarın makbul insan üretme atölyesine dönüşür. Bu atölyede bilgi, sadakatle yarışmak zorunda kalır. Merak, itaat karşısında zayıflatılır. Soru, saygısızlık gibi algılanır. Eleştirel akıl, huzur bozucu bir fazlalık gibi görülür. Çocuk büyür, diploma alır, sınava girer, meslek sahibi olur; fakat zihninin içine erken yaşta yerleştirilen o küçük korku bazen ömür boyu kalır: "Fazla soru sorma."

8

Cevdet Paşa'nın dünyasında eğitim ile devlet akli arasında doğrudan bağ vardır. Devlet, eğitim yoluyla kendisine kör bağlılar değil, ehil insanlar yetiştirmek zorundadır. Çünkü ehliyetsiz sadakat, devlet için en pahalı zehirlerden biridir. Sadık ama cahil kadro, bir süre iktidarı rahatlatır; sonra devleti felç eder. Sadık ama liyakatsiz bürokrat, amirini memnun eder; yurttaşın hakkını geciktirir. Sadık ama muhakemesiz öğretmen, müfredatı ezberletir; çocuğun aklını uyandıramaz. Sadık ama kifayetsiz yönetici, sloganı büyütür; kurumu küçültür. Eğitim, sadakati ehliyetin önüne koyduğunda, devlet kendi geleceğini kendi eliyle budar.

AKP dönemindeki eğitim tartışmalarında imam hatip meselesi özel bir yere sahiptir. Burada mesele herhangi bir okul türünün varlığı değildir. Din eğitimi alan çocukların varlığı da başlı başına problem değildir. Problem, bir okul tipinin siyasal kimlik inşasının merkezi unsuru hâline getirilmesi, eğitim çeşitliliğinin ideolojik hiyerarşiye bağlanması, çocuğun kabiliyetinden çok rejimin kültürel tasarımının öne çıkarılmasıdır. İmam hatip okulları, sahici bir dinî ilim, ahlâk, dil, tarih ve düşünce eğitimi verecek yerler olarak kurgulansaydı başka bir tartışma yapılırdı. Fakat mesele çoğu zaman bundan daha geniş bir siyasal sembol alanına dönüştü. Okul tipi, iktidar kimliğinin bayrağı gibi taşındı. Böyle olunca eğitim, ilimden çok ideolojik mevziye benzedi.

Cevdet Paşa'nın dindar akli burada da başka bir ölçü getirirdi. O, dinî eğitimi ciddiye alırdı; fakat ciddiyet tam da sloganı reddeder. Din eğitimi, çocuğa birkaç ritüel bilgisi, birkaç hamaset cümlesi, birkaç kimlik etiketi vermek değildir. Din eğitimi, dil ister, mantık ister, ahlâk ister, tarih ister, fıkıh usulü ister, edep ister, kul hakkı korkusu ister. Eğer din eğitimi çocuğun merhametini, adalet duygusunu, muhakemesini, tevazuunu, hak hassasiyetini büyütüyorsa; sadece kimlik kabuğunu kalınlaştırıyorsa, orada dindarlık değil, ideolojik kabuk üretimi vardır. Kabuk sertleşir, iç boşalır. Bugünün gösterişli fakat ahlâken zayıf kamusal dindarlığı biraz da bu eğitimsel boşalmanın sonucudur.

Maarifin çöküşü yalnız dinî sembol yoğunluğuyla açıklanamaz. Sınav rejimi de bu çürümenin büyük parçalarından biridir. Çocuklar daha küçük yaşlardan itibaren test kâğıtlarının, deneme sınavlarının, sıralama

kaygısının, özel ders ekonomisinin, yayın pazarı bombardımanının içine itilir. Okul, öğrenme mekânı olmaktan çıkar; sınava hazırlık istasyonuna dönüşür. Çocuğun gözündeki merak yerine net hesabı gelir. Kitap okuma zevki yerine soru çözme refleksi büyür. Düşünmek yerine seçenek elemek öğretilir. Hayat beş şıkka indirilir. Sonra bu çocuklardan yaratıcı, özgür, ahlâklı, eleştirel, üretken bireyler olmaları beklenir. Vallahi iyi sabır. Çocuğun ruhunu test makinesine bağlayıp sonra ondan filozof, bilim insanı, sanatçı, hukukçu, vicdan sahibi yurttaş çıkmasını beklemek pedagojik saflık değil, kurumsal ikiyüzlülüktür.

Cevdet Paşa böyle bir sınav düzenine baktığında muhtemelen şunu sorardı: Bu çocuk ne öğreniyor? Bilgiyle bağ mı kuruyor, yoksa kaygıyla mı büyüyor? Dilini geliştiriyor mu, yoksa paragraf sorusunda hız kazanırken anlam dünyasını mı kaybediyor? Tarih şuurunu derinleştiriyor mu, yoksa ezberlenmiş tarih cümleleriyle mi oyalanıyor? Matematik düşünmeyi mi öğreniyor, yoksa formül taklidi mi yapıyor? Din dersinde ahlâk mı kazanıyor, yoksa kimlik üstünlüğü mü öğreniyor? Eğitim sisteminin cevabı bu sorular karşısında çoğu zaman mahcup kalır. Çünkü sistem çocuğa çok şey yükler, ama onu insan olarak görmeye az vakit ayırır.

Öğretmen meselesi ise maarifin kalbidir. Öğretmeni yoran, itibarsızlaştıran, geçim derdiyle ezen, onu sürekli bürokratik formların ve sınav baskısının memuru hâline getiren bir düzenin iyi eğitim üretmesi zordur. Cevdet Paşa öğretmeni yalnız ders anlatan kişi olarak görmezdi; öğretmen, devletin çocuğa uzanan ahlâkî elidir. O el titriyorsa, yorgunsa, güvencesizse, değersiz hissediyorsa, sınıfta sağlam bir maarif iklimi kurulamaz. Öğretmenin meslek haysiyeti düşerse, eğitim sistemi de düşer. Bugünün Türkiye'sinde öğretmen çok konuşulur ama çoğu zaman dinlenmez. Ona görev yüklenir, evrak yüklenir, disiplin yüklenir, ideolojik beklenti yüklenir; fakat haysiyetini yükseltecek gerçek bir mesleki düzen aynı güçle kurulmaz.

Teopolitik pedagoji öğretmeni de rahat bırakmaz. Öğretmenden bazen bilgi insanı değil, makbul dünya görüşünün taşıyıcısı olması beklenir. Oysa öğretmenin işi çocuğu bir siyasal kalıba sıkıştırmak değil, onun aklını ve karakterini geliştirmektir. Öğretmen, çocuğun düşünme hakkının bekçisi olmalıdır. Devlet, öğretmeni ideolojik memur hâline getirdiğinde, sınıfın havası ağırlaşır. Çocuk, öğretmenin gözünde hakikat arayan bir varlık olmaktan çıkar; rejimin gelecek projesinde işlenecek ham maddeye benzer. Bu bakış pedagojik değil, tehlikelidir. Çocuk ham madde değildir. Çocuk, devletin üstüne proje çizdiği boş tahta değildir. Çocuk, kendi haysiyeti olan bir insandır.

Müfredat meselesi burada bir başka damar açar. Müfredat, devletin çocukla konuşma biçimidir. Hangi kavramları öne çıkarıyor, hangi soruları geri itiyor, hangi tarih anlatısını kuruyor, hangi bilimsel alanlara ne kadar yer veriyor, hangi ahlâk dilini benimsiyor, hangi insan tipini ideal gösteriyor? Müfredat tarafsız bir liste değildir; zihinsel mimaridir. AKP döneminde müfredat tartışmaları sık sık "değerler", "millîlik", "maneviyat", "yerlilik" gibi kelimelerle yürütüldü. Bu kelimeler kendi başına kötü değildir. Hatta sahici biçimde kurulursa kıymetlidir. Fakat değerler eğitimi, eleştirel düşüncenin üstünü örtüyorsa; millîlik, dünyayı anlama kabiliyetini daraltıyorsa; maneviyat, bilimsel merakı bastırıyorsa; yerlilik, entelektüel kapalılığa dönüşüyorsa, o müfredat çocuk yetiştirmez, zihinsel kafes üretir.

Cevdet Paşa'nın dil hassasiyeti de bugüne ışık tutar. Dil, düşüncenin evidir. Çocuğun dili zayıflarsa, düşüncesi de zayıflar. Bugünün eğitiminde en büyük sorunlardan biri, çocukların kelime dünyasının daralması, okuma alışkanlığının zayıflaması, derin metinle temasının azalmasıdır. Dijital çağın hızına sınav rejiminin mekanikliği eklenince çocuk, uzun cümleyle, ağır metinle, kavramsal düşünceyle, edebî sezgiyle bağ kurmakta zorlanır. Oysa maarifin asli görevlerinden biri, çocuğa dil vermektir. Dil vermek, dünyayı kavrama kudreti vermektir. Kendi dilinde derinleşemeyen çocuk, başka hiçbir alanda tam derinleşemez. Cevdet Paşa bunu bilirdi. Çünkü o, dil meselesini devlet ve ilim meselesi olarak görürdü.

Eğitimde fırsat eşitsizliği ise bu otopsinin en acı taraflarından biridir. Varlıklı ailelerin çocukları özel okullar, kurslar, yabancı dil imkânları, kültürel sermaye ve güvenli çalışma ortamlarıyla ilerlerken; yoksul çocuk çoğu

zaman kalabalık sınıfa, yetersiz kaynağa, düşük beklentiye, erken yaşta çalışma baskısına, evdeki yoksulluk gerilimine mahkûm edilir. Sonra aynı sınavda yarışmaları istenir. Bu, yarış değil; baştan eğilmiş bir terazidir. Devlet bu teraziye düzeltmek için vardır. Eğer devlet yoksul çocuğu gerçekten merkeze almıyorsa, eğitimde adalet söylemi boşalır. Cevdet Paşa'nın emanet fikri burada çok sert konuşur: En yoksul çocuğun hakkını korumayan maarif, devletin vicdan defterinde açık bırakılmış borçtur.

Köy okulları, taşra okulları, deprem bölgesindeki çocuklar, göçmen çocuklar, engelli çocuklar, anadiliyle Türkçe arasında sıkışan çocuklar, yoksul mahallelerde büyüyen çocuklar... Maarifin kalitesi, en avantajlı öğrencinin başarısıyla değil, en kırılğan çocuğa sunduğu imkânla ölçülür. Devlet, iyi ailelerin çocuklarına iyi eğitim sunmakla övünemez; asıl sınav, imkânsız çocuğun önüne açtığı yoldur. Teopolitik pedagoji burada da zayıf kalır. Çünkü onun derdi çoğu zaman çocuğun hayat şansını büyütmek değil, çocuğun kimlik konumunu belirlemektir. Oysa çocuk önce haysiyet ister, sonra kimlik gelir. Önce nitelikli okul ister, sonra slogan gelir. Önce iyi öğretmen ister, sonra tören gelir.

Cevdet Paşa'nın maarif anlayışı ile bugünün eğitim rejimi arasındaki fark, "ilim" kelimesinde de belirginleşir. İlim, yalnız bilgi aktarımı değildir; hakikate karşı dürüstlük terbiyesidir. Bilimsel düşünce, çocuğa yöntem öğretir; kanıt aramayı öğretir; iddia ile delil arasındaki farkı gösterir; otoriteye kör teslim olmamayı öğretir. Teopolitik pedagoji ise kanıt yerine sadakati, yöntem yerine inancı, eleştiri yerine bağlılığı öne çıkarma eğilimi taşır. Din ile bilim arasında kavga çıkarmaya gerek yoktur; kavga zaten kötü pedagojinin içinde çıkar. Sağlam bir maarif, çocuğa hem ahlâkî derinlik hem bilimsel dürüstlük kazandırır. Zayıf maarif ise çocuğu ya kuru pozitivistime ya da hamasi dogmatizme iter. İkisi de eksiktir.

Bugünün eğitim sisteminde sık görülen bir başka problem, sürekli değişiklik hâlidir. Eğitim politikası uzun soluk ister. Çocuk, deneme tahtası değildir. Her bakanla, her siyasal ihtiyaçla, her ideolojik dalgayla sistem değiştiren bir devlet, maarif ciddiyetini kaybeder. Cevdet Paşa'nın usul aklı burada da serttir. Usul, istikrar demektir; ama donukluk değil. İslah, telaşa yapılmaz. Eğitimde reform, toplumun bütün çocuklarının zihnine dokunan ağır bir iştir. Bunun için veri gerekir, öğretmen görüşü gerekir, bilimsel hazırlık gerekir, pedagojik deneme gerekir, toplumsal güven gerekir. Sloganla müfredat yapılmaz. Hamasi cümleyle çocuk yetişmez. Bir ülkenin geleceği, siyasi vitrinin aceleciliğine teslim edilemez.

Cevdet Paşa bugünün maarif düzenine baktığında muhtemelen üç eksik göürdü: usul eksikliği, ahlâk eksikliği, ilim eksikliği. Usul eksikliği, sistemin sürekli oynamasında; ahlâk eksikliği, çocuğun haysiyetinden çok ideolojik hedefin gözetilmesinde; ilim eksikliği ise bilimsel niteliğin ve derin düşünmenin yeterince korunamamasında görünür. Bunlara bir de liyakat eksikliği eklenince tablo ağırlaşır. Eğitim yöneticiliği, pedagojik ehliyet isteyen ciddi bir iştir. Okul müdürlüğünden bakanlığa kadar her aşamada liyakat değil de yakınlık, sadakat, sendikal-siyasal aidiyet, çevre ilişkisi öne çıkarsa maarifin omurgası eğilir. Eğilmiş omurgayla çocuk dik yetişmez.

Bu noktada AKP'nin eğitim politikası yalnız yanlış kararlar toplamı olarak değil, bir rejim dili olarak okunmalıdır. Bu dilde çocuk çoğu zaman "geleceğimiz" diye övülür; fakat çocuğun bugünkü hakkı ertelenir. Gençler "pırlanta" diye anılır; fakat onların özgür düşünce alanı daraltılır. Öğretmen "fedakâr" diye yüceltilir; fakat meslek onuru yeterince korunmaz. Aile "kutsal" diye anlatılır; fakat yoksul ailenin çocuğuna eşit eğitim imkânı sunulmaz. Din "ahlâk" diye öğretilir; fakat kamu ahlâkındaki çöküş çocukların gözünden saklanamaz. Çocuklar aptal değildir. Büyüklerin yalanını, kurumların çelişkisini, öğretmenlerin yorgunluğunu, sınav düzeninin acımasızlığını, hayatın adaletsizliğini hissederler. Çocuk sezgisi, resmî ideolojiden daha keskindir.

Maarif, bir ülkenin en uzun vadeli ahlâk yatırımdır. Bugün sınıfta yapılan hata, yirmi yıl sonra mahkemede, hastanede, belediyede, mecliste, medyada, üniversitede karşımıza çıkar. Bugün çocuğa soru sormayı öğretmezsen, yarın bürokrat emir bekler. Bugün öğretmeni itibarsızlaştırırsan, yarın toplum bilgiyi küçümser.

Bugün müfredatı propaganda ile doldurursan, yarın yurttaş hakikati değil, kendi mahallesinin sloganını savunur. Bugün yoksul çocuğu ihmal edersen, yarın ülkenin vicdan coğrafyası yarılır. Eğitimde yapılan kötülük gecikmeli patlayan bir bombadır; sesi hemen duyulmaz, ama nesillerin içinde yankılanır.

Cevdet Paşa'yı bugüne çağırmak, işte bu yüzden önemlidir. Çünkü o bize eğitimin devlet aklıyla, hukukla, dille, ahlâkla, usulle birlikte düşünülmesi gerektiğini hatırlatır. Bugünün teopolitik pedagojisi ise eğitimi çoğu zaman siyasal kimlik üretiminin atölyesine çevirmiştir. Cevdet Paşa maarifi temel atma işi olarak görürdü; bugünün rejimi sık sık tabelayı temel sanmıştır. Cevdet Paşa dilin ve usulün peşindeydi; bugünün eğitim akli çoğu zaman sloganın ve kadrolaşmanın peşine düşmüştür. Cevdet Paşa çocuğun yetişmesiyle devletin bekası arasındaki bağı görürdü; bugünkü teopolitik akıl çocuğun zihnini iktidarın devamlılığına göre biçimlendirmeye meyletmiştir.

Bir sınıfta çocuk elini kaldırıp soru sorduğunda, devletin gerçek yüzü orada görünür. Öğretmen o sorudan sevinç mi duyar, korku mu? Müfredat o soruya alan açar mı, üstünü mü örter? İdare o çocuğu meraklı mı sayar, sorunlu mu? Aile o soruyla gurur mu duyar, tedirgin mi olur? İktidar o soruyu milletin akli sayar mı, kendi otoritesine tehdit mi görür? Maarifin kaderi bu küçük sahnede saklıdır. Çocuk elini indirdiğinde yalnız bir soru susmaz; bazen bir ülkenin geleceği de susar.

Cevdet Paşa'nın bugüne bakan maarif terazisi ağırdır. Bu terazide okul binası tek başına yetmez, müfredatın süslü dili yetmez, dinî sembol yetmez, sınav başarısı yetmez, millî hamaset yetmez. Çocuğun akli büyüyor mu? Öğretmenin haysiyeti korunuyor mu? Yoksulun hakkı gözetiliyor mu? Bilimsel merak canlı mı? Dil derinleşiyor mu? Hukuk duygusu gelişiyor mu? Ahlâk, kamu hayatına taşınıyor mu? Eğitim, iktidara insan mı yetiştiriyor, yoksa hayata ve hakikate insan mı hazırlıyor?

Bu sorulara dürüstçe cevap veremeyen her rejim, çocukların sırtında kendi günahını taşır. Teopolitik pedagoji, çocuğu kutsal kelimelerle kuşatabilir; fakat ona özgür akıl, sağlam bilgi, ahlâkî cesaret ve adalet duygusu veremiyorsa yaptığı şey eğitim değil, zihinsel terbiyesizliktir. Cevdet Paşa'nın maarif akli burada son derece berraktır: okul, iktidarın gölgesi değil, hakikatin eşiği olmalıdır.

Filozof Kirpi: "Çocuğun sorusundan korkan devlet, geleceğin kapısına kendi eliyle kilit vurur."

5. Devlet Aklının Çöküşü ve Ganimet Bürokrasisi

Bir devlet dairesinin sabahını düşünelim. Koridorda floresan ışığı, kapıların üzerinde numaralar, içerde masaların üstünde dosyalar, eski bir çay bardağının kenarında kurumuş şeker izi, duvarda takvim, bilgisayar ekranında bekleyen yazışmalar, kapıda sırasını bekleyen yurttaş. Bir dilekçe uzanır memurun önüne. O kâğıt yalnız kâğıt değildir; bir insanın devletten beklediği adaletin, hızın, hakkaniyetin, ciddiyetin küçük ama ağır bir parçasıdır. Devletin gerçek yüzü bazen büyük törenlerde değil, o dilekçeye verilen cevapta görünür. Çünkü devlet dediğimiz şey en çok sıradan yurttaşın karşısına çıktığında ahlâkını belli eder.

Ahmed Cevdet Paşa'yı bu koridora çağırdığımızda, onun önce mermerlere, makamlara, protokol araçlarına, tören kürsülerine bakacağını sanmıyorum. O, dosyanın akışına bakardı. Memurun ehliyetine bakardı. Yazının diline bakardı. Kararın gecikmesine, imzanın niçin beklediğine, işin hangi gerekçeyle ağır yürüdüğüne, kimin kapıdan kolay girdiğine, kimin bekleme salonunda unutulduğuna bakardı. Çünkü Cevdet Paşa'nın devlet akli, görünüşten çok işleyişe bakar. Devletin vakarını yüksek koltukta değil, işin usulünde arar. Bürokrasi onun dünyasında iktidarın ahbab kadrosu değil, emanetin taşıyıcı iskeletidir.

AKP'nin çeyrek asra yaklaşan iktidar pratiğine bu gözle baktığımızda, önümüze yalnız politik bir tartışma değil, ağır bir devlet ahlâkı meselesi çıkar. Devlet ile parti arasındaki mesafenin incelenmesi, kamu kadrolarının sadakat üzerinden biçimlenmesi, liyakatin yer yer siyasal yakınlığa yenilmesi, kurumların şahıs iradesine göre gerilip bükülmesi, kamu kaynaklarının çevre ağlarıyla ilişkili biçimde tartışmalı hâle gelmesi, bürokrasinin kamusal akıldan çok iktidar refleksiyle hareket etmeye başlaması; bütün bunlar tek tek hatalar toplamı olarak görülemez. Burada bir rejim karakteri vardır. Bu karakter, devletin emanet fikrini zayıflatıp onu ganimet psikolojisine yaklaştırmıştır.

Ganimet bürokrasisi dediğimiz şey kaba bir yağma sahnesinden ibaret değildir. Daha incelikli, daha kurumsal, daha normalleşmiş bir şeydir. Makamlar dağıtılırken ehliyetin değil yakınlığın fısıltısı ağır basar. İhale süreçleri kamusal faydadan çok çevre ilişkileriyle anılır. Devletin imkânları, bütün yurttaşların ortak hakkı olmaktan çıkar; belirli ağların erişebildiği bir kaynak havuzuna dönüşür. Kurumlara atanan insanlar, öncelikle işin gerektirdiği bilgiyle değil, iktidara duydukları sadakate ölçülür. Böylece devletin içinde görünmez bir kast oluşur. Bu kast bazen parti çevresidir, bazen vakıf çevresidir, bazen cemaat artığıdır, bazen sermaye ağıdır, bazen medya aparatı, bazen bürokratik klik. Adı ne olursa olsun, sonuç aynıdır: Kamu, kamunun olmaktan uzaklaşır.

Cevdet Paşa'nın devlet terbiyesi tam burada çok sert konuşur. Çünkü devlet, bir zümrenin mülkü değildir. Devlet, hükümetlerin el değiştirdiği, partilerin gelip geçtiği, şahısların ölümlü olduğu büyük bir emanettir. Bu emanetin içinde yoksulun vergisi vardır, yetimin hakkı vardır, memurun alın teri vardır, çiftçinin emeği vardır, esnafın sifatahı vardır, öğretmenin sabrı vardır, çocuğun geleceği vardır. Kamu kaynağına el uzatan her siyasal akıl, aslında bütün bu insanların hakkına yaklaşmış olur. Bu yüzden kamu malı karşısında titremeyen devlet adamı, hangi duayı okursa okusun, ahlâk sınavından zayıf alır.

AKP dönemindeki teopolitik rejimin en büyük kurnazlığı, devlet kullanımını maneviyat diliyle örtme becerisidir. Bir yandan "hizmet" kelimesi dolaşır, diğer yandan kamu imkânlarının dağıtımında eşitlik soruları büyür. Bir yandan "dava" denir, diğer yandan makamların dava arkadaşlarına açıldığı izlenimi güçlenir. Bir yandan "millet" sözü tekrarlanır, diğer yandan milletin farklı kesimleri devlete eşit yakınlıkta hissetmez. Bir yandan "yerli ve millî" denir, diğer yandan eleştiren yurttaşın sadakati sorgulanır. İşte teopolitik rejim böyle çalışır: dünyevî çıkar ilişkilerini kutsal kelimelerin içine sarar, sonra da o paketi milletin önüne ahlâk diye koyar. Paketin dışı parlaktır; içinden çoğu zaman kayırmacılık kokusu çıkar.

Cevdet Paşa'nın akli, bu kokuyu hemen alırdı. Çünkü o, devletin çözülme çağında yaşamış bir adamdır. Kurumların içten gevşemesinin ne demek olduğunu bilir. Bir devletin önce kelimelerinin bozulduğunu, sonra usulünün dağıldığını, ardından ehliyet fikrinin çöktüğünü, en sonunda da dışarıdan sağlam görünen binanın içeriden boşaldığını sezebilecek tarih tecrübesine sahiptir. Bugünün Türkiye'sinde de benzer bir tehlike vardır. Kurumlar vardır; fakat kurumların ruhu yorgundur. Kanun vardır; fakat öngörülebilirlik duygusu zedelenmiştir. Memur vardır; fakat inisiyatif çoğu zaman korkuyla daralmıştır. Kurullar vardır; fakat kararların nerede ve nasıl alındığına dair şeffaflık zayıftır. Tören vardır; fakat devlet ciddiyeti çoğu zaman gösteriye yenilmiştir.

Devlet akli dediğimiz şey, günlük siyasi faydanın üstünde düşünebilme kabiliyetidir. Bir iktidar kendi seçmenini memnun etmeyi devlet akli sanıyorsa yanılır. Bir lider kendi iradesini millet iradesiyle özdeşleştiriyorsa yanılır. Bir parti kendi tarihini devlet tarihiyle karıştırıyorsa yanılır. Devlet akli, iktidara şunu hatırlatır: Sen geçicisin, kurum kalıcıdır. Senin öfken geçicidir, hukuk kalıcıdır. Senin çevren geçicidir, kamu hakkı kalıcıdır. Senin propagandan geçicidir, çocukların geleceği kalıcıdır. Bu hatırlatma kaybolduğunda devlet, uzun ömürlü bir yapı olmaktan çıkar; iktidarın gündelik reflekslerine bağlı bir organizmaya dönüşür.

AKP rejiminin en ağır zaaflarından biri, bu geçicilik bilincini kaybetmesidir. Uzun iktidar, insana kendisini devletin doğal sahibi gibi hissettirebilir. Bu psikoloji çok zehirlidir. İlk yıllarda "emanet" diye alınan yetki,

zamanla "mülk" gibi kullanılmaya başlanır. Bürokrasi buna göre biçimlenir. Medya buna göre hizalanır. Üniversite buna göre ayarlanır. Yargı buna göre baskı hisseder. Belediye buna göre kaynak dağıtır. Vakıflar buna göre alan açar. Kamu ihaleleri buna göre çevreler üretir. Sonunda devletin üstüne parti gölgesi düşer. Gölge uzadıkça kurumların güneşi azalır.

Ganimet bürokrasisinin ahlâkî zehri, yalnız kaynakların paylaşımında görülmez; insan karakterinde de görülür. Genç memur, çalışarak değil, birilerine yakın durarak yükselebileceğini öğrenirse devlet çürür. Akademisyen, liyakatle değil, siyasal uyumla yer bulacağını düşünürse üniversite çürür. Öğretmen, mesleki birikimden çok sendikal-siyasal aidiyetin işe yaradığını görürse okul çürür. Savcı, dosyanın hakikatinden çok iktidar iklimini önemsemek zorunda kalırsa adalet çürür. Gazeteci, kamu yararını değil, iktidar kapısına yakınlığını meslek güvencesi sayarsa basın çürür. Müteahhit, kaliteli işten çok doğru çevreyle ilişki kurmayı öğrenirse şehir çürür. Çürüme böyle yayılır; önce kurumlara, sonra dile, sonra karaktere bulaşır.

Cevdet Paşa'nın bürokrasi anlayışı, bugün bize çok eski ama çok gerekli bir kelimeyi hatırlatır: ehliyet. Ehliyet yalnız diploma değildir. Ehliyet, işi bilmek, işi taşıyacak ahlâka sahip olmak, yetkinin sınırını görmek, kamu hakkını şahsi menfaatten ayırabilmek, karar verirken korkuya ve çıkara teslim olmamaktır. Liyakat ise ehliyetin kurumsal karşılığıdır. Liyakat sistemi çökerse, ehliyetli insanlar geri çekilir, kifayetsiz muhterisler öne çıkar. En tehlikeli insan tipi de budur: işi bilmeyen ama makama âşık olan insan. Böyleleri devlette çoğaldığında, kararların kalitesi düşer, kurumların hafızası zayıflar, yurttaşın devlete güveni inceler.

AKP'nin teopolitik pratiği, sadakati uzun süre ahlâkî bir erdem gibi pazarladı. Elbette bir insanın ülkesine, milletine, hukuka, kamu görevine sadık olması değerlidir. Fakat partiye sadakat ile devlete sadakat aynı şey değildir. Lider sadakati ile hukuk sadakati aynı şey değildir. Cemaat sadakati ile kamu sadakati aynı şey değildir. Teopolitik rejim bu ayrımları bilerek bulandırır. Kendi çevresine bağlılığı "dava sadakati" diye yüceltir. Eleştiriyi ihanet, tarafsızlığı soğukluk, mesleki özerkliği kibir, kurum ahlâkını bürokratik direnç gibi gösterir. Böyle olunca devlet adamı azalır, iktidar memuru çoğalır. Devlet adamı devleti düşünür; iktidar memuru makam sahibinin yüzüne bakar.

Cevdet Paşa'nın karşısına böyle bir memur tipi çıksa, muhtemelen çok şey söylemezdi. Sadece dosyayı gösterirdi. Çünkü dosya konuşur. Dosya gecikmişse, orada devletin vicdanı gecikmiştir. Dosya kaybolmuşsa, yurttaşın hakkı kaybolmuştur. Dosya talimata göre hareket etmişse, hukuk eğilmiştir. Dosya ehliyetsiz ellerde sürünmüşse, kamu aklı zedelenmiştir. Bürokrasi, kâğıt yığını gibi görünür; ama aslında devletin ahlâkî sinir sistemidir. Sinir sistemi bozulduğunda beden tepki veremez. Yangını geç fark eder, haksızlığı geç düzeltir, krizi geç yönetir, felaketi geç anlar.

Son yılların büyük krizleri bize bunu defalarca gösterdi. Ekonomik dalgalanmalar, deprem felaketleri, şehirleşme faciaları, eğitimde yıpranma, adalet tartışmaları, kurumlara güvenin azalması... Bunların hepsinde aynı soru dönüp durur: Devlet zamanında, ehil, şeffaf, adil ve hesap verebilir davranabildi mi? Cevdet Paşa'nın devlet aklı bu soruyu kaçırmazdı. Çünkü gerçek devlet ciddiyeti, kriz anında belli olur. Normal zamanda herkes tören yapar, herkes nutuk atar, herkes fotoğraf verir. Kriz geldiğinde ise kurumların gerçek kas gücü ortaya çıkar. Ehliyet varsa devlet toparlar. Liyakat varsa karar hızlanır. Güven varsa toplum dayanır. Şeffaflık varsa hata düzelir. Bunlar yoksa, propaganda bir süre gürültü çıkarır; fakat enkazın altındaki hakikati susturamaz.

Ganimet bürokrasisi şehirleri de bozar. Çünkü kamu yönetimindeki çürüme, yalnız dosyada kalmaz; betona, yola, binaya, imara, doğaya, suya, havaya, toprağa geçer. İmar kararları kamu yararı yerine rant baskısıyla şekillenirse şehir hafızası parçalanır. Doğa, kalkınma sloganının altında ezilirse gelecek kuşakların hakkı gasp edilir. Cevdet Paşa'nın döneminde bugünkü anlamda çevre politikası yoktu; fakat emanet fikri vardı. Emanet fikri, yalnız paraya değil, toprağa da uygulanır. Bir ülkenin dağı, nehri, ormanı, denizi, mahallesi, tarihi dokusu

da kamu hakkıdır. Bunları sermaye ve siyaset ittifakının sofrasına meze yapan akıl, devlet akli değil, talan akıldır.

Teopolitik rejim bu talanı bazen kalkınma kelimesiyle, bazen hizmet kelimesiyle, bazen büyük proje kelimesiyle meşrulaştırır. Büyük proje fetişi, küçük insanın hakkını görünmez kılar. Yol yapılır, fakat hukuk ezilir. Bina yükselir, fakat şehir ruhu çöker. Köprü açılır, fakat kamu maliyesinin yükü yurttaşın sırtına biner. Hastane parlatılır, fakat sistemin finansmanı ve erişim adaleti tartışmalı hâle gelir. Cevdet Paşa böyle bir tabloya baktığında, gösterişli esere değil, eserin usulüne bakardı. Hangi kaynakla yapıldı? Kim kazandı? Kamu ne ödedi? Denetim nasıl işledi? Uzun vadeli yük kimin sırtına bırakıldı? Devlet akli bu soruları sormadan büyüklük iddiasına inanmaz.

AKP'nin kurduğu siyasal dilde devlet çoğu zaman güçlü gösterildi. Fakat güçlü devlet ile büyük görünen devlet aynı şey değildir. Güçlü devlet, yurttaşına güven veren devlettir. Kurumları öngörülebilir olan devlettir. Mahkemesi korkutmayan, memuru aşağılamayan, polisi keyfî davranmayan, okulu çocuğu öğütmeyen, belediyesi imarı ganimet saymayan, yöneticisi kamu malını kendi çevresinin sofrası sanmayan devlettir. Büyük görünen devlet ise törenlerle, yapılarla, konvoylarla, ekranlarla, hamasetle kendisini büyütür. Cevdet Paşa'nın akli güçlü devleti severdi; büyük görünme iştahından ise kuşkulandı. Çünkü devlet ne kadar çok gösteriye muhtaçsa, içeride o kadar çok meşruiyet açığı olabilir.

Bu bölümde Cevdet Paşa'nın en fazla hatırlatacağı şey belki de "devletin dili" olurdu. Devlet dili ağır, ölçülü, adil ve serinkanlı olmalıdır. Bir devlet öfkeyle konuşursa yurttaş gerilir. Devlet parti diliyle konuşursa muhalif yurttaş kendisini dışlanmış hisseder. Devlet sürekli düşman üreterek konuşursa toplum parçalanır. Devlet dini sembollerle taraf tutar gibi konuşursa inancı olmayan veya farklı inanan yurttaşın devlete güveni azalır. Devlet alaycı, tehditkâr, küçümseyici, hamasi bir dile teslim olursa kendi vakarını düşürür. Cevdet Paşa'nın Osmanlı Türkçesiyle kurduğu ağır cümleler bugüne eski gelebilir; fakat o ağırlığın içinde bir devlet terbiyesi vardı. Bugünün hızlı, hırçın, televizyon ve sosyal medya ayarlı siyaset dilinde bu terbiye epey kayboldu.

Devlet aklının çöküşü, bir günde ilan edilen bir felaket değildir. Daha sessiz ilerler. Önce nitelikli insanlar susar. Sonra ehil insanlar kenara çekilir. Sonra kurumlar kendi hafızasını kaybeder. Sonra dosyalar talimat bekler. Sonra yanlış kararlar normalleşir. Sonra kamu kaynakları belirli çevrelerin hakkıymış gibi görülür. Sonra eleştiri düşmanlık sayılır. Sonra devlet, yurttaşın ortak evi olmaktan çıkıp iktidarın karargâhı gibi algılanır. İşte o zaman rejim, kendi teopolitik kabuğunun içinde çürümeye başlar. Dışarıdan hâlâ bayrak vardır, dua vardır, tören vardır, açılış vardır, kalabalık vardır. İçeride ise güven azalır. Güven gitti mi devletin en pahalı sermayesi kaybolur.

Cevdet Paşa'nın ahlâkıyla son çeyrek asra bakmak, nostaljik bir Osmanlı güzellemesi yapmak değildir. Paşa'nın döneminde de kusurlar, krizler, sınırlılıklar, sertlikler, eksikler vardı. Fakat Cevdet Paşa'yı değerli kılan şey, devletin çözülme çağında bile usul, hukuk, ilim, ehliyet ve emanet fikrini aynı düşünce omurgasında tutabilmesidir. Bugünün iktidar akli ise çoğu zaman tam tersine savruldu: usul yerine hız, hukuk yerine fayda, ilim yerine propaganda, ehliyet yerine sadakat, emanet yerine sahiplenme duygusu büyüdü. Bu savrulma yalnız AKP'nin güncel politik bilançosu değildir; Türkiye'nin devlet geleneği açısından da derin bir yaradır.

Bir iktidar, devleti kendi ömrüne bağladığında devlet küçülür. Bir parti, milleti kendi seçmeninden ibaret görmeye başladığında millet yaranır. Bir lider, kurumların üstüne çıktığında kurumlar çocuklaşır. Bir bürokrasi, hukuktan çok siyasi iklimi izlediğinde kamu akli felç olur. Bir rejim, dini sürekli kullanıp ahlâkı ihmal ettiğinde inanç yıpranır. Bir eğitim düzeni, çocuğun sorusunu değil makbul cevabını önemseyince gelecek kararır. Bütün bu çizgiler birleştiğinde ortaya teopolitik çürümenin devlet anatomisi çıkar.

Cevdet Paşa'nın neşteri burada kemiğe dayanır. Devletin çürümesi, yalnız "kötü yönetim" değildir. Devletin çürümesi, emanet fikrinin ölmesidir. Kamu malının ortak hak olmaktan çıkmasıdır. Makamın hizmet yeri

değil, çevre tahkim alanı hâline gelmesidir. Hukukun iktidarı sınırlamak yerine iktidarın arkasından yürütülmesidir. Dinin ahlâk kaynağı olmaktan çıkarılıp siyasal meşruiyet perdesine dönüştürülmesidir. Eğitimde hakikatin değil, sadakatin öne geçmesidir. Bürokrasiye devlet adamı yerine iktidar memuru yerleştirilmesidir.

Bu otopsinin sonunda Cevdet Paşa'nın masasında ağır bir dosya kalırdı. Üzerinde belki şu yazardı: "Emanet Zedelenmiştir." Bu dosya yalnız AKP'nin dosyası değildir; Türkiye'nin de dosyasıdır. Çünkü çürüme yalnız iktidarı kirletmez, toplumu da alıştırır. İnsanlar haksızlığı normal görmeye başlarsa, liyakatsizliği kader sanarsa, kamu malına uzanan eli "bizden" diye affederse, hukukun eğrilmesini siyasi başarı sayarsa, yoksulluğun sadakayla yönetilmesini merhamet zannederse, devletin çürümesine toplum da ortak olur. Cevdet Paşa'nın asıl sertliği burada belirir: Devlet ahlâkı yalnız yönetenlerin değil, yönetilenlerin de imtihanıdır.

Yine de bu metin karanlıkta bitmemeli. Çünkü otopsi, ölüyü teşhis etmek kadar hastalığın adını koymak içindir. Hastalığın adı bellidir: teopolitik ganimetçilik. İlacı da bellidir: hukuk, liyakat, şeffaflık, hesap verebilirlik, kamu ahlâkı, eğitimde özgür akıl, dinde sahici ahlâk, devlette emanet fikri. Cevdet Paşa bugüne bir reçete yazacak olsaydı, süslü cümlelerle başlamazdı. Muhtemelen ilk maddeye şunu koyardı: Devlet, sahibini değil, haddini bilmelidir.

Çünkü devlet haddini bilirse yurttaş nefes alır. Hukuk haddini bilirse adalet görünür. Siyaset haddini bilirse toplum parçalanmaz. Din haddinde durursa ahlâk derinleşir. Bürokrasi haddini bilirse kamu hakkı korunur. Eğitim haddini bilirse çocuk büyür. Haddini bilmeyen iktidar ise önce devleti kendisine benzetir, sonra devleti de kendisiyle birlikte yorar.

Cevdet Paşa'nın bugünkü Türkiye'ye bakarken söyleyeceği en ağır söz belki şu olurdu: Devlet, ganimet sofrası değildir; yetimin, yoksulun, çocuğun, yurttaşın, geleceğin emanet sandığıdır. O sandığın anahtarını parti cebine koyan her iktidar, tarihin mahkemesinde er ya da geç sanık sandalyesine oturur.

Filozof Kirpi: "Devleti ganimet bilenler, emaneti çalar; emaneti çalanlar, en sonunda kendi meşruiyetlerinin kefenini biçer."